

Originalni naučni rad

PERCEPCIJA TELESNOG IZGLEDA I ANOREXIA NERVOSA

Marijana Mladenović¹

Visoka sportska i zdravstvena škola, Beograd, Srbija

Apstrakt: Percepcija telesnog izgleda je složen konstrukt koji uključuje ne samo opažanje fizičkog izgleda, nego i stavove, osećanja i ponašanja. Anoreksija spada u poremećaje ishrane, čija je osnovna karakteristika namerni gubitak telesne težine. Višestruko determinisan, ovaj poremećaj prožima sve aspekte funkcionisanja. Cilj ovog istraživanja bio je da se ispituju neke specifičnosti socijalne percepcije anoreksičnih osoba. Ispitano je četrdeset devojaka, uzrasta od 15 do 25 godina. Pokazalo se da anoreksične devojke na specifičan način opažaju ženske osobe različitog fizičkog izgleda, ali i sebe same. Percepcija je stereotipizirana i obojena nametnutim kulturnim standardima, ali i disharmonična i prelomljena kroz prizmu poremećaja kakav je anorexia nervosa.

Gljučne reči: *telesni izgled, anoreksija, percepcija, stereotip.*

UVOD

Savremena kultura i fitness industrija promovišu brigu o fizičkom izgledu, zdravlju, fizičkoj kondiciji i životnom balansu. Doživljaj svoje fizičke pojave je složen konstrukt koji uključuje percepciju sopstvenog tela, ali i stavove, verovanja, osećanja i ponašanja (Cash & Smolak, 2011). Interesovanje istraživača za telesnu shemu (body image) je u porastu otkako se pokazalo da je doživljaj sopstvenog tela povezan sa poremećajima ishrane, sniženim samopoštovanjem, depresijom i socijalnom anksioznošću (Thompson, 1992; Frederick & Morrison, 1996; Leondari, 2011). Evaluacija fizičkog izgleda koja dolazi od drugih ljudi može da bude ključna varijabla za razvoj poremećaja povezanih sa ishranom i percepcijom telesnog oblika (Lundgren, Anderson & Thompson, 2004).

¹ marijana.mladenovic@vss.edu.rs

Telesni izgled je podložan stereotipnom opažanju, s obzirom da savremena kultura poručuje da mršav izgled ide u “paketu” sa ličnom srećom, uspehom, inteligencijom itd.

Empirijska istraživanja koja je sproveo Šeldon (Sheldon, 1942) pokazuju da se na osnovu telesne konstitucije mogu izvesti valjani zaključci o nekim svojstvima ličnosti, posebno temperamenta. Pojedini tipovi telesne konstitucije visoko koreliraju sa određenim osobinama temperamenta i ljudi najčešće tačno opažaju ovu povezanost. Tako se, navodi Šeldon (Hol & Lindzi, 1983), endomorfnoj konstituciji (Slika 1a) koja se odlikuje mekoćom i oblom pojavom, najčešće pripisuju druželjubivost, nežnost, tolerancija, pohlepnost za hranom. Mezomorfe (Slika 1b) karakteriše tvrd i pravougaon telesni sklop, pri čemu se pretežno ističu kosti i mišići. Ovakve osobe odlikuje hrabrost, agresivnost, sklonost riziku i poduhvatima, neosetljivost za osećanja drugih. Ektomorfni somatotip (Slika 1c) odlikuje tanka i nejaka pojava, koja podrazumeva uzdržanost, ukočenost, želju za skrivanjem (Hol & Lindzi, 1983).

Poremećaj opažanja telesne sheme jedan je od dijagnostičkih kriterijuma za anoreksiju i bulimiju nervosu u okviru psihijatrijskih klasifikacija DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013) i ICD-10 (World Health Organization, 1996), a takođe je povezan i sa poremećajima ishrane kod nekliničke populacije (Vossbeck-Elsebusch, Waldorf, Legenbauer, Bauer, Cordes, & Vocks 2014).

Cilj ovog istraživanja bio je da se ustanovi da li osobe koje pate od poremećaja kakav je anorexia nervosa na poseban način opažaju osobe različite telesne konstitucije. S druge strane, obzirom da anoreksične devojke pogrešno opažaju upravo svoj fizički izgled, bilo je značajno ispitati i njihovo samoopažanje.

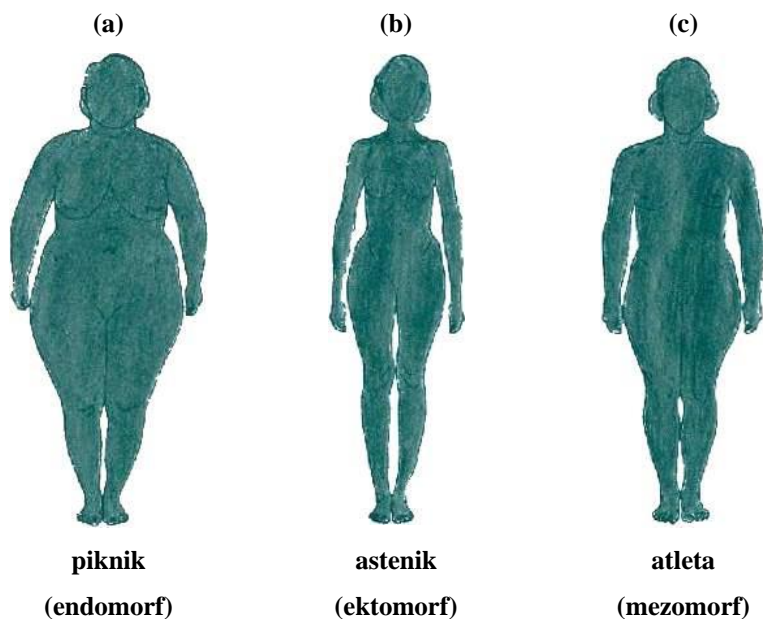
METOD

U istraživanju je korišćen upitnik sastavljen od liste osobina i crteža telesnih konstitucija ženskih osoba (Slika 1). Lista osobina korišćena u ovom istraživanju konstruisana je na osnovu nekih postojećih. Iskorišćene su liste atributa korišćene u istraživanjima Fulgozija (Fulgosi, 1987), Erliha (Ehrlich, 1973), Đurića (1980), Ilićeve (1996), Havelke (1992), Rota i Havelke (1967) i Mladenovića (1991). Sve osobine sa ovih lista svrstane su u neku od sledećih kategorija: fizički izgled, sposobnosti, emocionalne osobine, odnos prema sebi, odnos prema drugima, odnos prema radu. Kategorizaciju osobina izvršio je žiri sastavljen od apsolutno psihologije i obrazovanih laika. Osobine u pogledu kojih je postignut najveći stepen saglasnosti žirija procenjivane su na skali od 1 do 5 prema stepenu poželjnosti. Procenu poželjnosti osobina izvršili su učenici gimnazije.

Lista atributa korišćena u ovom istraživanju ujednačena je s obzirom na neke osnovne psihološke kategorije i prema socijalnoj poželjnosti. Konačna lista atributa može se videti u Prilogu.

Crteži ženskih konstitucija preuzeti su iz knjige “Person Perception and Stereotyping” (Stewart et al, 1979). Reč je o originalnim Šeldonovim prikazima endomorfne, ektomorfne i mezomorfne ženske telesne konstitucije (Slika 1). Za potrebe ovog istraživanja crteži su retuširani.

Slika 1. Shematski prikazi ženskih somatotipova prema Šeldonu (Stewart et al, 1979)

Upitnik za ispitivanje opažanja drugih i samoopažanja kod devojaka sa anoreksijom sastoji se od četiri dela. Prva tri dela sastoje se od crteža ženske siluete i liste osobina i namenjeni su ispitivanju opažanja drugih. Četvrti deo sastoji se samo od liste osobina i ispituje samoopažanje. Redosled crteža ustanovljen je preliminarnim istraživanjem. Prvi je crtež endomorfne konstitucije, drugi ektomorfne, a treći predstavlja mezomorfnu žensku siluetu.

Zadatak ispitanika bio je da na svakom listu zaokruži redne brojeve svih onih osobina za koje smatra da se mogu pripisati osobi na crtežu (slobodan izbor). U slučaju samoopisa, ispitanici su birali sve osobine sa ponuđene liste, koje smatraju da poseduju oni sami. Pri dnu svakog dela upitnika ispitanici su izdvajali po tri osobine sa ponuđene liste za koje smatraju da su najtipičnije za osobe prikazane na crtežima, kao i svoje najtipičnije tri osobine (prinudni izbor).

Eksperimentalni uzorak se sastojao od 40 devojaka, adolescentnog uzrasta (od 15 do 25 godina) kod kojih je dijagnostikovana anorexia nervosa. Ispitanice

su psihijatrijski registrovane kao anorexia nervosa u nekoj od sledećih institucija: KBC “Dr Dragiša Mišević” Dedinje, Beograd; Institut za mentalno zdravlje, Beograd; Institut za higijenu i medicinsku ekologiju, Beograd; Klinika za neurologiju i psihijatriju za decu i adolescente, Beograd i Klinika za zaštitu mentalnog zdravlja, Niš. Navedene ustanove odobrile su istraživanje, a učestvovanje ispitanika bilo je dobrovoljno.

Kontrolni uzorak sastojao se od 78 ispitanica adolescentnog uzrasta (16 do 18 godina), učenica II i IV razreda jedne beogradske gimnazije, kod kojih primenom EDDS (Stice, Telch & Rizvi, 2000) nije registrovan nijedan od sledeća tri poremećaja ishrane: *anorexia nervosa*, *bulimia nervosa* i *binge-eating* (prejedanje). EDDS je koncipiran da prema kriterijumima DSM-IV dijagnostikuje navedene poremećaje. Primena ovog instrumenata omogućila je da se formira kontrolna grupa, koja je u potpunosti neklinička. S obzirom da incidencija poremećaja ishrane u opštoj populaciji adolescenata može da se kreće i do 10%, bilo je važno primeniti neki “filter” upitnik kojim će potencijalni slučajevi sa poremećajem ishrane biti odstranjeni iz kontrolne grupe.

Podaci su obrađeni univarijantnom analizom, a značajnost rezultata proveravana je hi-kvadrat testom. Kada je u pitanju slobodan izbor postavljen je kriterijum od 33%. U slučaju prinudnog izbora postavljeni kriterijum iznosi 10%, jer je dovoljno stroga već i sama prinudnost izbora.

REZULTATI

Rezultati pokazuju da je dobijen hetero i autostereotip kako na kliničkom uzorku tako i na kontrolnoj grupi.

Opažanje osoba endomorfne konstitucije

Kada je reč o ženskoj osobi pikničke konstitucije dobijen je gotovo potpuno isti stereotip, bez obzira da li ispitanice pate od anoreksije ili ne. Razlikuje se samo stepen, mada ne značajno, u kojem klinički i neklinički ispitanici pripisuju odabrane osobine. Rezultati slobodnog izbora nalaze se u Tabeli 1a. Osenčene su osobine koje su odabrale obe grupe ispitanica.

Tabela 1a. *Piknik – učestalost slobodnog izbora osobina*

Anoreksija			Kontrolni uzorak		
osobina	f	%	osobina	f	%
krupna	37	92,5	krupna	71	91,0
troma	30	75,0	troma	59	75,6
velikodušna	20	50,0	velikodušna	51	65,4
osećajna	19	47,5	osećajna	50	64,1
nesigurna	16	40,0	nesigurna	42	53,8
opuštena	14	35,0	skromna	31	39,7

	nervozna	28	35,9
	društvena	27	34,6
	plašljiva	27	34,6

Iz Tabele 1a može se videti da su ključne osobine u opažanju piknika «krupna» i «troma». Ispitanice gotovo u istom procentu pripisuju ove osobine, bez obzira na prisustvo ili odsustvo dijagnoze. Sledeće tri osobine su «velikodušna», «osećajna» i «nesigurna». Može se videti da još neke osobine zadovoljavaju postavljeni kriterijum od 33%. Anoreksične ispitanice smatraju da je opuštenost karakteristika piknika, dok ne-klinički uzorak pripisuje ovoj konstituciji još nekoliko osobina: «skromna», «nervozna», «društvena» i «plašljiva».

Međutim, statistički značajna razlika dobijena je na osobinama koje nisu ušle u stereotip o pikniku. Sa izuzetkom atributa «nervozna» koji je odabran od strane nekliničkih ispitanika, značajna je razlika u odabiru osobina «samouverena» i «samopouzdana». Iz Tabele 1b mogu se videti vrednosti hi-kvadrata, kao i učestalost za ove osobine. Kako dobijeni podaci pokazuju, kontrolni uzorak smatra da je jedna od odlika endomorfni osoba atribut «nervozna», dok anoreksične osobe smatraju da su žene piknici samopouzdana i samouverene.

Tabela 1b. Piknik – slobodan izbor osobina, statistički značajne razlike

Osobina	anoreksija		kontrolni uzorak		Hi-kvadrat	df	Sig.
	F	%	f	%			
samouverena	5	12,5	1	1,3	6,894	1	0,009
nervozna	6	15,0	28	35,9	5,629	1	0,018
samopouzdana	8	20,0	6	7,7	3,83	1	0,050

Prinudni izbor ne donosi ništa novo o pikniku. Nema statistički značajnih razlika između anoreksičnih i neanoreksičnih ispitanika, a osobine koje se javljaju kao najtipičnije već su odabirane i prilikom slobodnog izbora. Rezultati prinudnog izbora nalaze se u Tabeli 1c.

Tabela 1c. Piknik – učestalost izbora najtipičnijih osobina

	najtipičnija 1			najtipičnija 2			najtipičnija 3		
	osobina	F	%	osobina	f	%	osobina	f	%
anoreksija	krupna	22	55,0	krupna	7	17,5	troma	8	20,0
	opuštena	5	12,5	troma	7	17,5	nesigurna	6	15,0
				osećajna	6	15,0			
				velikodušna	5	12,5			
			nesigurna	4	10,0				
kontrolni uzorak	krupna	39	50,0	troma	19	24,4	troma	11	14,1
	velikodušna	12	15,4	nesigurna	12	15,4	osećajna	10	12,8
				krupna	11	14,1	plašljiva	8	10,2

Opažanje osoba ektomorfne konstitucije

Stereotipno opažanje astenične telesne građe dobijeno je na oba uzorka, ali je slaganje znatno manje nego u slučaju endomorfa. Pojavljuju se i neke statistički značajne razlike.

Anoreksični kao i neanoreksični ispitanici smatraju da je «lepa» glavna odlika astenične žene. Razlike se pojavljuju po pitanju ostalih navođenih osobina. U vrlo visokom procentu anoreksične ispitanice pripisuju ovoj konstituciji atribute «odgovorna» i «nervozna», dok se najveći broj neanoreksičnih ispitanika slaže da su pored «lepote» glavni atributi astenika «graciozna», «društvena», «samouverena», i «samopouzdana», kao i «atleta». Prikaz ovih, kao i ostalih osobina koje zadovoljavaju postavljeni kriterijum stereotipnosti opažanja, može se videti u Tabeli 2a. Osobine koje odabiraju samo anoreksične ili samo neanoreksične ispitanice osenčene su sivom bojom.

Tabela 2a. Astenik – učestalost slobodnog izbora osobina

Anoreksija			Kontrolni uzorak		
osobina	f	%	osobina	f	%
lepa	24	60,0	lepa	48	61,5
odgovorna	17	42,5	graciozna	45	57,7
nervozna	16	40,0	društvena	44	56,4
samouverena	15	37,5	samouverena	43	55,1
nesigurna	15	37,5	samopouzdana	43	55,1
atleta	15	37,5	atleta	42	53,8
inteligentna	14	35,0	opuštena	34	43,6
pedantna	14	35,0	inteligentna	31	39,7

osećajna	14	35,0	umiljata	31	39,7
društvena	14	35,0	pedantna	29	37,2
graciozna	14	35,0	osećajna	27	34,6
samopouzdana	14	35,0	snalažljiva	27	34,6

Može se uočiti da osim atributa «lepa», koji je očigledno neosporan kvalitet astenične konstitucije, osobine koji su u slučaju nekliničkog uzorka u prvom planu, nekako su "potisnute" atributima «odgovorna», «nervozna» i «nesigurna» u opažaju anoreksičnih ispitanika. S druge strane, atributi koje odabiraju samo ispitanice iz kontrolnog uzorka su «opuštena», «umiljata» i «snalažljiva».

Primena hi-kvadrat testa pokazuje da postoje i neke statistički značajne razlike. Osobine u pogledu kojih postoje značajne razlike prikazane su u Tabeli 2b.

Tabela 2b. Astenik – slobodan izbor osobina, statistički značajne razlike

osobina	anoreksija		kontrolni uzorak		Hi-kvadrat	df	Sig.
	F	%	F	%			
nervozna	16	40,0	15	19,2	5,888	1	0,015
nesigurna	15	37,5	10	12,8	9,645	1	0,002
društvena	14	35,0	44	56,4	4,850	1	0,028
plašljiva	12	30,0	10	12,8	5,145	1	0,023
graciozna	14	35,0	45	57,7	5,446	1	0,02
samopouzdana	14	35,0	43	55,1	4,290	1	0,038

Pokazalo se značajnijim što anoreksične ispitanice biraju osobine «nervozna» i «nesigurna», koje se ne pojavljuju u opažaju ispitanica iz nekliničkog uzorka. Međutim, nije značajno što osobine koje odabiraju samo neklinički ispitanici ne ulaze u stereotip anoreksičnih ispitanika. Značajnije je što ispitanice iz kontrolnog uzorka ističu osobine «društvena», «graciozna» i «samopouzdana», dok su ovi atributi u opažaju anoreksičnih osoba u drugom planu. Osobina «plašljiva» nije zadovoljila postavljeni kriterijum stereotipnosti opažanja, ali je statistički značajna. Anoreksične ispitanice u značajnijem procentu odabiraju ovu osobinu nego kontrolni uzorak.

Tabela 2c. Astenik – učestalost izbora najtipičnijih osobina

	najtipičnija 1			najtipičnija 2			najtipičnija 3		
	osobina	f	%	osobina	f	%	osobina	f	%
anoreksija	lepa	10	25,0	nervozna	4	10,0	nesigurna	5	12,5
	samouverena	6	15,0	inteligentna	4	10,0	samopouzdana	5	12,5
	nervozna	6	15,0	pedantna	4	10,0			
kontrolni uzorak	lepa	18	23,1	društvena	12	15,4	samopouzdana	12	15,4
	samouverena	15	19,2	samouverena	8	10,3	atleta	10	12,8
	opuštena	12	15,4	graciozna	8	10,3			

Rezultati prinudnog izbora nisu statistički značajni, ali zanimljivo je pogledati kakav geštalt formiraju odabrane najtipičnije osobine. Sasvim različit utisak ostavljaju osobine «lepa» i «samouverena», u zavisnosti od toga da li im se pridoda atribut «opuštena» ili «nervozna».

Druga najtipičnija osobina stvara sasvim drugačiju sliku. «Nervozna», «inteligentna» i «pedantna» s jedne strane i «društvena», «samouverena» i «graciozna» s druge, kao da više govore o opažaču nego o opažanoj osobi. Treća odabrana najtipičnija osobina samo potvrđuje prethodnu kontradiktornost. Mnogo skladniju celinu čine osobine «samopouzdana» i «atleta», koje su odabrale ispitanice iz kontrolnog uzorka, nego «samopouzdana» i «nesigurna».

Opazanje osoba mezomorfne konstitucije

Kada je u pitanju žena-atleta, bar kako ju je Šeldon predstavio, dobijen je "najoskudniji" stereotip. Obe kategorije ispitanica slažu se da je ovakva osoba «krupna». Anoreksične osobe smatraju da je žena-atleta pored toga i «odgovorna», «samopouzdana», «samouverena» i «opuštena». Neanoreksični ispitanici pripisuju mezomorfu attribute «nesigurna» i «snalažljiva». Prikaz rezultata slobodnog izbora nalazi se u Tabeli 3a.

Tabela 3a. Atletičar – učestalost slobodnog izbora osobina

Anoreksija			Kontrolni uzorak		
osobina	f	%	osobina	f	%
krupna	27	67,5	krupna	44	56,4
odgovorna	16	40,0	nesigurna	26	33,3
samopouzdana	16	40,0	snalažljiva	26	33,3
samouverena	15	37,5			
opuštena	14	35,0			

Statistički značajne razlike dobijene su u pogledu osobina «samouverena» i «samopouzdana» (Tabela 3b). Iako ove attribute odabiraju obe grupe ispitanica, kriterijum stereotipnosti opažanja zadovoljen je samo u slučaju anoreksičnog uzorka.

Tabela 3b. Atletičar – slobodan izbor osobina, statistički značajne razlike

osobina	anoreksija		kontrolni uzorak		Hi-kvadrat	df	Sig.
	f	%	f	%			
samouverena	15	37,5	11	14,1	8,426	1	0,004
samopouzdana	16	40,0	16	20,5	5,080	1	0,024

Rezultati prinudnog izbora mogu se videti u Tabeli 3c. Uočljiva je izvesna sličnost, ali razlike dobijene slobodnim izborom pojavljuju se i ovde, mada nisu statistički značajne.

Tabela 3c. Atletičarka – učestalost izbora najtipičnijih osobina

	najtipičnija 1			najtipičnija 2			najtipičnija 3		
	osobina	f	%	osobina	f	%	osobina	f	%
anoreksija	krupna	11	27,5	odgovorna	6	7,8	osećajna	4	5,1
	opuštena	9	22,5	krupna	4	5,1	snalažljiva	4	5,1
	samouverena	4	10,0				samopouzdana	4	5,1
kontrolni uzorak	krupna	20	25,6	nesigurna	11	14,1	društvena	9	44,5
	opuštena	8	10,3	krupna	8	10,3			

Samoopažanje

Ispitivanjem samoopažanja kod devojaka sa anoreksijom, kao i kod kontrolnog uzorka, dobijena je stereotipna autopercepcija.

Tabela 4a. Samoopažanje – učestalost slobodnog izbora osobina

Anoreksija			Kontrolni uzorak		
osobina	f	%	osobina	f	%
nervozna	31	77,5	osećajna	67	85,9
nesigurna	27	67,5	društvena	57	73,1
odgovorna	26	65,0	odgovorna	49	62,8
osećajna	25	62,5	inteligentna	43	55,1
inteligentna	22	55,0	velikodušna	41	52,6
plašljiva	21	52,5	strastvena	41	52,6
pedantna	19	47,5	umiljata	39	50,0
društvena	18	45,0	snalažljiva	34	43,6
temeljna	17	42,5	skromna	33	42,3
velikodušna	16	40,0	nervozna	33	42,3
skromna	14	35,0	nesigurna	32	41,1
dosetljiva	14	35,0	lepa	31	39,7
			opuštena	30	38,5
			dosetljiva	27	34,6
			pedantna	27	34,6

Osobine koje su najizraženije u autostereotipu anoreksičnih osoba su, kao što se može videti u Tabeli 4a: «nervozna», «nesigurna», «odgovorna», «osećajna», «inteligentna» i «plašljiva». S druge strane, ispitanice iz kontrolnog uzorka sebi pripisuju u najvećoj meri osobine «osećajna», «društvena», «odgovorna», «inteligentna», «velikodušna», «strastvena» i «umiljata».

U Tabeli 4a osenčene su osobine koje se pojavljuju u oba autostereotipa.

Može se videti da se u autostereotipu anoreksičnih osoba pojavljuju osobine «plašljiva» i «temeljna», kojih nema u autopercepciji kontrolnog uzorka. Normalni uzorak pripisuje sebi osobine «strastvena», «umiljata», «snalažljiva», «lepa» i «opuštena», koje ne ulaze u autostereotip kliničkog uzorka.

Pored ovih razlika, postoje i neke statistički značajne razlike. U Tabeli 4b može se videti da se značajne razlike javljaju, kako u slučaju osobina koje biraju obe grupe ispitanika, tako i pogledu osobina koja odabira samo jedna ili druga grupa ispitanica.

Tabela 4b. *Samoopažanje – slobodan izbor osobina, statistički značajne razlike*

osobina	anoreksija		kontrolni uzorak		Hi-kvadrat	df	Sig.
	f	%	f	%			
opuštena	4	10,0	30	38,5	10,442	1	0,001
nedruželjubiva	8	20,0	2	2,6	10,363	1	0,001
krupna	0	0,0	8	10,3	4,401	1	0,036
nervozna	31	77,5	33	42,3	13,193	1	0,000
nesigurna	27	67,5	32	41,1	7,413	1	0,006
umiljata	11	27,5	39	50,0	5,482	1	0,019
osećajna	25	62,5	67	85,9	8,426	1	0,004
društvena	18	45,0	57	73,1	8,999	1	0,003
samoljubiva	9	22,5	4	5,1	8,139	1	0,004
plašljiva	21	52,5	19	24,4	9,345	1	0,002
sebična	9	22,5	0	0,0	18,999	1	0,000
strastvena	5	12,5	41	52,6	17,843	1	0,000

Iako osobine «nervozna» i «nesigurna», kao i «osećajna» i «društvena» biraju obe grupe ispitanika, razlika je statistički značajna. Anoreksične devojke su značajno nervoznije i nesigurnije, dok kontrolni uzorak u značajno većoj meri pripisuje sebi atribute «osećajna» i «društvena».

Atribut «plašljiva» ne pojavljuje se u autopercepciji devojaka iz nekliničkog uzorka, što je statistički značajno. Pored toga, kontrolni uzorak pripisuje sebi osobine «strastvena», «umiljata» i «opuštena», koje anoreksične osobe ne percipiraju kod sebe. Ovaj nalaz je takođe statistički značajan.

Postoji nekoliko osobina koje nisu zadovoljile postavljeni kriterijum stereotipnosti opažanja, ali u pogledu kojih su dobijene značajne razlike. Anoreksične ispitanice pripisuju sebi osobine «nedruželjubiva», «samoljubiva» i «sebična». Prve dve navedene osobine, kontrolni uzorak bira u značajno manjoj meri, dok atribut «sebična» uopšte ne odabira. S druge strane, nijedna anoreksična devojka ne pripisuje sebi atribut «krupna», za razliku od neanoreksičnih ispitanica koje u izvesnom stepenu pripisuju sebi i ovu karakteristiku.

Rezultati prinudnog izbora (Tabela 4c) samo dopunjuju i potvrđuju razlike dobijene slobodnim izborom osobina. Može se videti da obe grupa ispitanica smatraju osobinu «odgovorna» svojom najtipičnijom osobinom, a zajednički im je i atribut «inteligentna». Pored ovih karakteristika, anoreksične devojke pripisuju sebi attribute «nervozna» i «nedruželjubiva», dok neanoreksične osobe opažaju kao svoje osobine «osećajna» i «opuštena».

Tabela 4c. Samoopažanje – učestalost izbora najtipičnijih osobina

	najtipičnija 1			najtipičnija 2			najtipičnija 3		
	osobina	f	%	osobina	f	%	osobina	f	%
anoreksija	odgovorna	12	30,0	inteligentna	6	15,0	samoljubiva	5	12,5
	nervozna	5	12,5	nesigurna	6	15,0	temeljna	5	12,5
	inteligentna	5	12,5	odgovorna	5	12,5	osećajna	5	12,5
	nedruželjubiva	4	10,0	nervozna	5	12,5	društvena	4	10,0
				pedantna	4	10,0			
kontrolni uzorak	odgovorna	12	15,4	osećajna	17	21,8	društvena	14	17,9
	inteligentna	11	14,1	društvena	8	10,3	osećajna	13	16,7
	osećajna	10	12,8	nesigurna	8	10,3	umiljata	8	10,3
	opuštena	8	10,3						

Za razliku od prvog prinudnog izbora, koji se nije pokazao statistički značajnim, rezultati drugog i trećeg prinudnog izbora su značajni. Iz Tabele 4c može se videti da autopercepcijom ispitanika iz kontrolnog uzroka dominiraju osobine «osećajna» i «društvena». U autopercepciji anoreksičnih ispitanika sada se pojavljuje i atribut «samoljubiva» koji u slučaju slobodnog izbora nije zadovoljio postavljeni kriterijum stereotipnosti opažanja, iako je i tada bio značajan.

DISKUSIJA

Na osnovu dobijenih podataka jasno je da postoji stereotipnost u opažanju osoba u zavisnosti od telesne konstitucije kod devojaka adolescentnog uzrasta, bez obzira da li imaju dijagnozu anorexia nervosa ili pripadaju nekliničkoj populaciji (Havelka, 1992).

Žena piknik je percipirana od strane adolescentnih devojaka, bez obzira na prisustvo ili odsustvo anoreksije, kao krupna, troma, osećajna, velikodušna i nesigurna. Ako se uzme u obzir procena poželjnosti osobina sprovedena preliminarnim istraživanjem, može se videti sa su ove osobine relativno ujednačene u tom smislu. Izrazito nepoželjni atributi su «troma» i «nesigurna», dok su «velikodušna» i «osećajna» veoma poželjne osobine. Ipak, 'nosilac' stereotipa o pikniku, «krupna», je blago nepoželjna osobina, što navodi na zaključak da je stereotip o endomorfim ženama više negativan nego pozitivan. Pored toga, zanimljivo je da naizraženije osobine («krupna» i «troma») pripadaju

kategoriji fizičkih osobina, što potvrđuje da fizički izgled utiče na impresiju o drugoj osobi.

Na osnovu dobijenih podataka može se takođe videti da devojke koje ne pate od poremećaja ishrane imaju širi, ali i negativniji stereotip o pikniku. Anoreksične devojke dodaju prethodno navedenim osobinama samo još jedan atribut: «opuštena». Ova osobina smatra se izuzetno pozitivnom, pa doprinosi izvesnom uravnotežavanju stereotipa koji imaju anoreksične ispitanice. S druge strane, neanoreksične ispitanice dodaju još neke osobine: «skromna», «nervozna», «društvena» i «plašljiva». Izrazito pozitivna osobina je samo «društvena», dok su «nervozna» i «plašljiva» izrazito negativne, a «skromna» je procenjena kao neutralna.

Provera statističke značajnosti pokazala je da je značajno što anoreksične osobe znatno više pripisuju osobine «samouverena» i «samopouzdana», dok neanoreksične ispitanice u značajnijem procentu biraju atribut «nervozna».

Zaključak koji se nameće na osnovu dobijenih podataka ukazuje da postoji velika podudarnost u opažanju osoba endomorne konstitucije, bez obzira da li opažać pripada kliničkoj ili nekliničkoj populaciji. Adolescentkinje, za koje se može pretpostaviti da su normalno preokupirane telesnim izgledom, imaju negativniji stereotip o pikniku. Ovo se možda može pripisati izloženosti sociokulturnim faktorima koji forsiraju mršavi ženski model. S druge strane, adolescentkinje koje pate od anoreksije pripisuju pikniku osobine koje žena-piknik, bar prema porukama koje šalje savremena kultura, ne bi trebalo da poseduje (Tovée, Edmonds & Vuong, 2012). Ostaje otvoreno pitanje zašto anoreksične devojke smatraju da je žena-piknik samouverena i samopouzdana?

Kada je reč o asteniku, nameće se zaključak da obe grupe ispitanica favorizuju ovaj tip konstitucije, ali su uočljive i neke razlike. Opet je u prvom planu fizička osobina – «lepa». Anoreksične, kao i neanoreksične devojke, smatraju da je ovo najtipičnija osobina žene-astenika. Stereotip o ženskom ektomorfu čine i sledeće osobine: «društvena», «graciozna», «samouverena», «samopouzdana», «atleta», «inteligentna», «osećajna», «pedantna». Ovakav stereotip jasan je i izrazit kod devojaka bez poremećaja ishrane. Međutim, kod anoreksičnih devojaka ovakav socijalni stereotip narušen je osobinama «odgovorna», «nervozna» i «nesigurna». Zanimljiv je i podatak da anoreksične osobe u istom procentu pripisuju asteniku osobine «samouverena» i «nesigurna». Deluje nespojivo da neko istovremeno bude samouveren i nesiguran (Watters & Malouff, 2012).

Kontradiktornu sliku o ženi-asteniku produbljuje i potvrđuje provera statističke značajnosti podataka. Anoreksične devojke u značajno većoj meri smatraju da je astenična osoba nervozna, nesigurna i plašljiva. Ispitanice iz kontrolnog uzorka doživljavaju asteničnu ženu kao značajno društvenu, gracioznu i samopouzdanu. Na osnovu ovih podataka vidljivo je da mnogo pozitivniju sliku o asteniku imaju ispitanice iz nekliničkog uzorka, iako je bliže "zdravom razumu" da će anoreksične devojke više favorizovati ovaj tip telesne građe. Pored već

navedenih osobina postoje još neke karakteristike koje odabiraju devojke iz kontrolnog uzorka, ali ne i anoreksične. To su osobine «opuštena», «umiljata» i «snalažljiva».

Na osnovu ovih podataka može se pretpostaviti da su devojke iz nekliničkog uzorka uspešno asimilovale socijalni model mršavosti uz koji u «paketu» idu brojne vrline (Shisslak & Cargo, 2001). Čini se da je slika o mršavoj osobi harmonična i upravo onakava kakvom je predstavlja savremena kultura (Cash, 2005). S druge strane, vidljiva je izvesna distorzija u socijalnom opažanju anoreksičnih devojaka. Čini se da su i one prihvatile «paket» osobina koji se plasira uz favorizovanu asteničnu konstituciju. Međutim, nesigurnost, nervoza i odgovornost, koju opažaju i kod sebe, upliću se u socijanu percepciju asteničnih osoba. Poznato je da suprotno fizičkoj realnosti anoreksične osobe doživljavaju sebe kao debele, pa je zanimljivo zašto se atributi «nesigurna», «nervozna» i «odgovorna», koji su nosioci autostereotipa anoreksičnih osoba, pripisuju baš asteniku (Garfinkel, 2002).

Najoskudniji stereotip dobijen je u slučaju mezomorfne konstitucije. Dve grupe ispitanica slažu se samo po pitanju jedne osobine – «krupna». Dakle, opet je u prvom planu fizička osobina. Ostale osobine koje grade percept o ženi-atleti razlikuju se. Anoreksične devojke pripisuju ovoj konstituciji osobine «odgovorna», «samopouzdana», «samouverena» i «opuštena», a tu je i «osećajna» i «snalažljiva». Devojke iz nekliničkog uzorka imaju daleko manje raznovrstan stereotip o mezomorfu. Osim atributa «krupna», tu je još samo «nesigurna» i «snalažljiva», mada se mogu uzeti u obzir i osobine «opuštena» i «društvena». Statistička značajnost dobijena je na osobinama «samouverena» i «samopouzdana». Zanimljivo je zašto ove osobine biraju samo anoreksične ispitanice. Možda kao objašnjenje ili bar ilustracija, može da posluži uzgredni komentar jedne anoreksične ispitanice, koja je izjavila: «Ne znam, ova mi nekako deluje kao da ima stav».

Atletska konstitucija često je doživljena kao prelazna varijanta između piknika i astenika. Možda je to razlog zašto je u slučaju ispitanica iz kontrolnog uzorka dobijen pomalo neubedljiv stereotip. Kada su u pitanju anoreksične devojke, možda se može pretpostaviti da je u njihovom slučaju mezomorfnost doživljena kao moguće rešenje za vlastitu zamišljenu debljinu. Biti «krupna», a ipak biti «samouverena» i «samopouzdana», deluje kao rešenje lične nesigurnosti. Bavljenje sportom koje donosi "atletsku konstituciju" možda može da bude rešenje koje pruža "stav". Možda sistematsko bavljenje sportom može da pomogne mladim devojka u razvoju zdrave ličnosti, samoprihvatanja oblika svog tela i opšteg samopouzdanja (Amorose, 2001).

Najbogatiji stereotip i najviše statistički značajnih razlika između anoreksičnih i neanoreksičnih devojaka, dobijeno je ispitivanjem samoopažanja.

Najveći broj osobina, koje sačinjavaju autostereotip, biraju obe grupe ispitanica, ali u zavisnosti od prisustva ili odsustva anoreksije, prednost je data različitim atributima. Tako, anoreksične devojke doživljavaju sebe kao nervozne,

nesigurne, odgovorne, osećajne, inteligentne, plašljive. Devojke bez anoreksije imaju znatno "vedriji" autostereotip. One sebe vide kao osećajne, društvene, odgovorne, inteligentne, velikodušne, strastvene, umiljate. Pokazalo se da neanoreksične devojke imaju nešto širi autostereotip. Autostereotip anoreksičnih devojaka je nešto suženiji, ali i daleko negativniji nego u slučaju nekliničkog uzorka.

Zanimljivo je da za razliku od opažanja drugih osoba koje obavezno započinje nekom fizičkom osobinom, u slučaju autopercepcije fizičke osobine su potpuno zanemarene. U autostereotipu anoreksičnih devojaka nema nijedne fizičke osobine, dok devojke iz nekliničkog uzorka u izvesnom procentu pripisuju sebi osobinu «lepa».

Statistički značajna razlika koja je dobijena i u slučaju slobodnog i u slučaju prinudnog izbora, odnosi se na osobine «osećajna» i «društvena». Ovo su osobine koje neanoreksične devojke pripisuju sebi u najvećem procentu. S druge strane, iako su ove osobine prisutne i u samoopažanju anoreksičnih osoba, prednost ipak imaju atributi «nervozna» i «nesigurna». Interesantan i značajan podatak odnosi se na osobine koje jedna ili druga grupa ispitanica uopšte ne bira. Na primer, osobinu «sebična» nije pripisala sebi nijedna ispitanica iz nekliničkog uzorka, dok nijedna anoreksična devojka ne saopštava da je «krupna». Značajan je i podatak da anoreksične osobe u značajno većoj meri pripisuju sebi osobine «nedruželjubiva» i «samoljubiva». S druge strane, ispitanice iz kontrolnog uzorka, sebe smatraju umiljatim i strastvenim.

Na osnovu dobijenih podataka može se zaključiti da postoji izvesna sličnost, ali i značajne razlike između samopercepcije anoreksičnih i neanoreksičnih devojaka. Iako je najveći broj odabranih osobina isti, značajne su razlike u pogledu intenziteta u kojem ispitanice pripisuju sebi ove osobine. Pored toga, geštalt koji stvaraju ove osobine sasvim je različit. Autostereotip anoreksičnih osoba deluje značajno sumornije i rigidnije i jasno odražava tenziju i konfuziju koju neminovno donosi poremećaj kao što je *anorexia nervosa*. Samoopažanje devojaka koje ne pate od poremećaja ishrane odražava vedrinu i radost odrastanja koje donosi adolescencija, iako taj proces može i mora biti obeležen i izvesnom dozom nesigurnosti (Castellini, Trisolini & Ricca, 2014; Rosenberg, 1965; Banfield & McCabe, 2002).

ZAKLJUČAK

Fizički izgled osobe može biti osnova za stereotipno opažanje. Stereotipi o osobama različite telesne konstitucije u velikoj meri su uslovljeni socijalnim uticajima, ali je očigledan i uticaj poremećaja kakav je *anorexia nervosa*.

Pokazalo se da adolescentkinje sa dijagnostikovanom anoreksijom na izvestan način iskrivljuju plasiran socijalni stereotip o osobama različitog izgleda. Iako prihvataju sliku o pikniku kao krupnoj, tromoj, osećajnoj, velikodušnoj i nesigurnoj osobi, anoreksične devojke iz nekog razloga smatraju da su ove osobe

samouverene i samopouzdana.

Nametnut kulturni stereotip o asteniku kao lepoj, društvenoj, osećajnoj, inteligentnoj, samopouzdanjoj, gracioznoj osobi, narušen je očigledno vlastitom nervozom i nesigurnošću, koju anoreksične osobe projektuju u mršavi model.

Žena-atleta doživljena je od strane anoreksičnih devojaka kao krupna, odgovorna, samopouzdana, samouverena i opuštena. Deluje kao da mezomorfnost predstavlja kompromis (ili rešenje) između vlastite zamišljenje "krupnoće" i nedostatka samopouzdanja.

Autopercepcija anoreksičnih devojaka je takođe stereotipizirana. One opažaju sebe kao nervozne, nesigurne, odgovorne, inteligentne, osećajne, plašljive, ali i sebične, samoljubive i nedruželjubive. Očigledna je disharmoničnost i tenzija koju izaziva prisustvo poremećaja kakav je *anorexia nervosa*.

LITERATURA

1. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
2. Amorose, A. J. (2001). Intra-individual variability of self-evaluations in physical domain: Prevalence, consequences, and antecedents. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 23, 222-244.
3. Banfield, S. S., & McCabe, M. P. (2002). An evaluation of the construct of body image. *Adolescence*, 37, 373-393.
4. Cash, T. F. & Smolak, L. (Eds.). (2011). *Body image: A handbook of science, practice, and prevention*. New York: Guilford Press.
5. Cash, T. F. (2005). The influence of sociocultural factors on body image: searching for constructs. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 12, 438 – 442.
6. Castellini, G., Trisolini, F. & Ricca, V. (2014). Psychopathology of eating disorders. *Journal of psychopathology*, 20, 461-470.
7. Djurić Dj. (1980). *Psiholoska struktura etničkih stavova mladih*. Novi Sad: OC Jovan Vukadinovic.
8. Ehrlich JH. (1979). *The social psychology of prejudice, A Systematic Theoretical Review and Propositional Inventory of the American Social Psychological Study of Prejudice*. New York: A Wiley-interscience publication, John Wiley & Sons.
9. Frederick, C. M., & Morrison, C. S. (1996). Social physique anxiety: personality constructs, motivations, exercise attitudes, and behaviors. *Perceptual & Motor Skills*, 82, 963 - 972.

10. Fulgosi A, Fulgosi-Masnjak R, Knezović Z. (1987). Stupanj dopadljivosti pojedinih osobina ličnosti procijenjen od naših i američkih studenata. *Psihologija*, 20 (1-2).
11. Garfinkel, P. E. (2002). Classification and diagnosis of eating disorders. In C. G. Fairburn & K. D. Brownell (Eds.), *Eating disorders and obesity: A comprehensive handbook* (pp. 155-161). New York: Guilford Press.
12. Havelka, N. (1992). *Socijalna percepcija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
13. Hol, K.,S., & Lindzi G. (1983). *Teorije ličnosti*. Beograd: Nolit.
14. Ilić, K. (1996). Stereotipi o starosnim grupama. Filozofski fakultet u Beogradu: odbranjen diplomski rad.
15. Leonardi, A. (2011). The importance of body image for the psychological health of young men and women: counseling interventions. *Hellenic Journal of Psychology*, 8, 309 - 337.
16. Lundgren, J.D., Anderson, D.A. & Thompson, J.K. (2004). Fear of negative appearance evaluation: Development and evaluation of a new construct for risk factor work in the field of eating disorders. *Eating Behaviors*, 5, 75–84.
17. Mladenović, U. (1991). Psihološke dimenzije pola u raznim etničkim grupama. Filozofski fakultet u Beogradu: doktorska disertacija.
18. Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
19. Rot N, Havelka N. (1967). Broj naziva korišćenih u ocenjivanju osobina ličnosti i osobine koje se njima najčešće ocenjuju. *Psihologija*, 1 (1). 47-60.
20. Sheldon WH. (1942). *The varieties of temperament*. New York and London: Harper Brothers; 1942.
21. Shisslak, C. M., & Crago, M. (2001). Risk and protective factors in the development of eating disorders. In J. K. Thompson, & L. Smolak (Eds.), *Body image, eating disorders, and obesity in youth: Assessment, prevention, and treatment* (pp. 103–126). Washington, DC: American Psychological Association.
22. Stice, E., Telch CF. & Rizvi, S.L. (2000). Development and validation of the eating disorder diagnostic scale, A Brief Self-Report Measure of Anorexia, Bulimia and Binge-Eating Disorder. *Psychological Assessment*, 12 (2). 123-131.
23. Thompson, J. K. (1992). Body image: extent of disturbance, associated features, theoretical models, assessment methodologies, intervention strategies, and a proposal for a new DSM–IV diagnostic category body image disorder. In M. Hersen, R. M.Eisler, & P. M. Miller (Eds.), *Progress in behavior modification category*. Sycamore, IL : Sycamore Publishing Company. Pp 3-54.

24. Tovée, M. J., Edmonds, L. & Vuong, Q. C. (2012). Categorical perception of human female physical attractiveness and health. *Evolution & Human Behavior*, 33 (2), 85-93.
25. Vossbeck-Elsebusch, A.N. Waldorf, M., Legenbauer, T. Bauer, A., Cordes, M. & Vocks S. (2014). German version of the Multidimensional Body-Self Relations Questionnaire – Appearance Scales (MBSRQ-AS): Confirmatory factor analysis and validation, *Body Image*, 11, 191-200.
26. Watters, J. E., & Malouff, J. M. (2012). Perceived personality traits of individuals with anorexia nervosa. *Clinical Psychologist*, 16 (3), 118-122.
27. World Health Organization. (1996). Multi axial classification of child and adolescent psychiatric disorders: The ICD-10 classification of mental and behavioral disorders in children and adolescents. Cambridge: Cambridge University Press.

Prilog - Osobine korišćene u istraživanju opažanja i samoopažanja osoba sa anorexiom nervosom

1. dosetljiva	16. skromna
2. opuštena	17. osećajna
3. nedruželjubiva	18. snalažljiva
4. krupna	19. društvena
5. samouverena	20. samoljubiva
6. neradna	21. plašljiva
7. lepa	22. graciozna
8. odgovorna	23. nesistematična
9. nervozna	24. mudra
10. inteligentna	25. sebična
11. velikodušna	26. atleta
12. nesigurna	27. samopouzdana
13. pedantna	28. temeljna
14. umiljata	29. glupa
15. troma	30. strastvena